

ЕКСПЛУАТАЦІЯ ПРИВАТНОЇ СФЕРИ СІМ'Ї ЗА РАДЯНСЬКИХ ЧАСІВ ТА НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Сім'я на сьогодні виявляється найпевнішою, найзручнішою формою відтворення людей як основного ресурсу існування суспільства, й управління суспільством через інститути (на відміну від самоуправління) у переважній більшості випадків транслює фамілістські цінності. У статті показано, що такими владними інститутами для України у радянському суспільстві була держава; у пострадянському ринку, менше держава. У їх функціонуванні цінність сім'ї як джерела відтворення ресурсів не завжди явно акцентується, але часами може звучати потужніше, стаючи частиною ідеології та маніпулятивних технологій за умов тоталітаризму або загрозливих для стабільного відтворення процесів у суспільстві, посиленої потреби в людському ресурсі (напр., війна, освоєння країни) тощо. У цих умовах виявлена та проаналізована ситуація експлуатації інститутами влади приватної сфери, зокрема, ресурсів сім'ї.

Ключові слова: фамілізм; приватність; репродуктивна відповідальність; неотредиціоналізм; гендерна асиметрія; патріархат.

Давно вже вилиняли яскраві плакати, які на вулицях Києва закликали місцевих та гостей столиці кохатися, бо «на нас має бути 52 мільйони». На початок минулого року населення України налічувало близько 45 мільйонів, а події у Криму та на Сході внаслідок російської агресії можуть суттєво скоригувати і цю цифру у бік зменшення. Тому не дивно, що серед пріоритетів національної безпеки найближчими роками буде стабільне відтворення народонаселення. І разом із іншими проявами патріархату (мілітаризація образу чоловіка і загострення протиставлення гендерних ролей), вони суттєво впливатимуть на формування державної політики щодо сім'ї та загальних настроїв у суспільстві, так чи інакше чинитимуть тиск на особу. Щоби цей тиск не став нездоланним, а його наслідки фатальними для розвитку людини, її прав, слід зрозуміти, як він проявляється, в чому його логіка, що зможемо продемонструвати на досвіді попереднього та сучасного розвитку українського суспільства в різних історичних умовах.

В Україні фахово над цією темою працює Інститут демографії та соціальних досліджень імені Птухи [1-3] Проте демографічні дослідження зазвичай не застосовують гендерний, соціокультурний аналіз, соціологічний розбір ситуації, тож частіше лиш фіксують наявний стан справ із низькою народжуваністю, із погіршенням умов життя, особливо домогосподарств, які очолюють жінки тощо. Поза увагою лишаються ширші контексти, необхідні для пояснення ситуації,

виявлення причинно-наслідкових зв'язків та шляхів її розв'язку [4]. Тому для розвитку даної теми залучимо згадані соціокультурний аналіз, гендерну та соціальну критику [5 с.; 6 с.77-95; 7-9], а також міжнародні розробки соціологічної теорії щодо проблематики трансформації сімейних відносин і політики владних інститутів, зокрема, щодо трансформації приватної сфери, розвитку фамілізму, неотрадиціоналізму та ринкових форм патріархату [10; 11].

Для задання ширшого контексту поміщення теми приватності і сімейних відносин, зауважимо їх різний прояв у публічній сфері та політиках протягом історії українського суспільства в ХХ столітті. Так у короткі періоди – перше пореволюційне десятиліття, Відлига, Перебудова – спостерігалися спроби радикальних зрушень у шлюбно-сімейних відносинах, емансипаційної боротьби та трансформацій у ході розв'язку накопичених проблем приватного і суспільного характеру. За Володимиром Паперним це так звана Культура-1 [12], або ж відносно короткі періоди широких дискусій «правил гри», якщо залучати термінологію П'єра Бурдьо. В решту ж часу – часу Культури-2 – владним інститутам досягнути потрібних результатів раціонально не вдавалося, тому задля формування більшої піддатливості населення необхідно було утримувати певну напругу, яка давала змогу не розвивати, а експлуатувати ресурси приватної сфери, перш за все сім'ї.

Таку напругу в сімейних відносинах створювала за традиційного суспільства суперечливість

церковних та звичасвих вимог до жінки – бути асексуальною та асоматичною, але разом з тим через власну стать привабити чоловіка, стати дружиною та матір'ю, щоби виправдати себе в очах церкви та громади. Водночас модель патріархатної сім'ї була монопольною, бо підтримувалася і транслиувалася культурною традицією. Вона, так би мовити, «натуралізувала» цей тип сімейних відносин, тобто робила їх само собою зрозумілими, нерелексованими, а всі відхилення від даної моделі – одиноке, безшлюбне співжиття, позашлюбне народження – неприродними.

Саме ця пружина гендерної асиметрії статевої моралі і вистрелила вслід за «пострілом Аврори», тому такі бурхливі дискусії в перше революційне десятиліття велися в перші десятиліття СРСР довкола зняття цієї напруги і пропонувалися досить радикальні, як на той час, ідеї звільнення жінки і чоловіка також від «пут» шлюбу, побуту, виховання дітей. Всі ці питання максимально були винесені в публічний простір, а більшість функцій шлюбу та сім'ї пропонувалися передати під опіку відповідних спеціалізованих організацій в межах держави (відділів реєстрації громадян, закладів обслуговування, інтернатів). Ці ідеї знайшли своє висвітлення зокрема в працях А.Колонтай, М.Вахтіної, Б.Залкінда [13-15].

Проте всі ці дискусії та експерименти були лиш інструментом, метою ж було закорінення цінності «будівниці/ка комунізму» – тобто вільної від приватності повністю відданої на потреби держави людини. Остання ж скоро знову відновила свою інституційну силу і з початку 1930-х стала тоталітарною, зруйнувавши усі паростки громадянського суспільства та через масовий терор різко знизивши довіру до співгромадян, сусідів і навіть родичів, окрім найближчих в колі сім'ї, породивши постійний страх перед інституціями [16].

Шлюб та регулювання сімейних стосунків з 30-тих років теж зазнає традиціоналізації: засудження розлучень, образ матерів-героїнь як зразку жіночого успіху, сім'я знову набуває патріархатних рис, які, щоправда, підтримувані більше владою держави, аніж батька чи церкви. Законодавчий лібералізм попереднього десятиліття змінився жорстким, криміналізуючим фамілізмом: були криміналізовані гомосексуальність, заборонені та криміналізовані аборти, суттєво ускладнене розлучення, урізані в правах і піддавалися осуду самостійне материнство і позашлюбне народження, практики співжиття.

За сталінізму сфера приватного цілком відроджує міщанство побуту, патріархатний лад сімейних відносин та, описуваний Дж. Хоскінг [16; 17], принцип обцинної поруки. Видається, виживання, збереження попередніх традицій та спільнот заховане у приватності. І залякана репресіями людина занурюється у приватність, уповаючи на її аполітичність та звичну повсякденність, шукаючи там прихистку, проте опиняється під пильним наглядом сусідів та родичів [18].

У 1930-50-х роках ця тоталітарна держава вимагала як розширеного відтворення населення, так і повної зайнятості всіх дорослих членів сім'ї у народному господарстві. Оскільки переважно ще традиційне за світоглядом населення у цінності сім'ї, шлюбу та дітей перекопувати майже не було потреби, то основні зусилля агітації та пропаганди йшли на звеличення жінок-трудівниць, загалом підняття престижу звитяжної праці.

Труднощі поєднання виробничих та домашніх обов'язків, на той час фактично несумісних вимог, особливо для жінок, які мали відповідати подвійним вимогам образу «працюючої матері», створювали напругу, фрустрацію і можливість завжди знайти привід для осуду та навіть звинувачення¹. Виживання багатодітної сім'ї за умов повної зайнятості всіх працездатних її членів та майже повної відсутності державної допомоги уможлилювалося за рахунок внутрішніх ресурсів сім'ї, тобто ресурсу приватної сфери, що робило останню особливо значущою для людей. Так робота з обслуговування членів родини і догляду за малими дітьми ставала так званою другою та третьою зміною для жінок, а також лягала на плечі прабатьківського покоління вже непрацездатного віку та дітей ще непрацездатного (підліткового) віку.

За нового короткого сплеску публічних дискусій 60-тих (Культура-1), основне спрямування сімейної політики було в перенесенні хоча б частини репродуктивної, виховної та побутової роботи з приватної сфери до публічної, в зону відповідальності відповідних інститутів (школи, державного виробництва, місцевого самоврядування). Після згорання цих часто невдалих експериментів (напр., масова інтернатизація дітей), замість пересмислення їх уроків, друга половина ХХ століття продовжила ідеологію подвійних обов'язків громадян перед державою із превалюванням цінності суспільно корисної праці.

У 70-80 рр. урбанізація приводить до домінування нуклеарних та неолокальних сімей², що зменшує опору на внутрішні ресурси. Водночас громадське харчування, державне виховання, обслуговування продовжило своє поширення, але засвідчило критично низьку якість, що сприяло ностальгії за «домашнім» як апіорі кращим.

¹ Постанова ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 року «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення громадської (соціалістичної) власності», прийнятою за ініціативою Генерального секретаря ЦК ВКП (б) І. В. Сталіна. Цей Закон відомий у народі як «Про три колоски», оскільки за зрізані кілька недозрілих колосків на колгоспному полі селян засуджували до 10-15 років неволи. Таким чином у роки примусової колективізації особливо в Україні, СРСР протиставляв прогонування сім'ї та засіки країни, і таким чином легалізував кримінальне переслідування батьків, які вибирали перше, бо прагли врятувати від голоду своїх дітей.

² у 1979 році 2/3 подружніх пар, та ще 2,5 млн. самотніх батьків з дітьми, а це 11 % з сімей жили окремо від прабатьківського покоління та інших родичів. Надалі кількість нуклеарних неолокальних сімей залишається такою ж, проте зростає частка одно-батьківських сімей. До цього також варто додати ще 3-4 млн однаків (дані переписів 1979, 1989, 2001 років).

Ця ностальгія далася взнаки у період Перебудови, коли руйнування радянської системи зумовило широку публічну критику не лише політичної, а й сімейної ідеології. Тож саме в цей черговий період трансформації Культури-1 маємо появу ідеї реставрації патріархатних цінностей¹. В 1990-ті – час стабілізації нової влади – вони були взяті на озброєння державною ідеологією. Неотрадиціоналізм, як це не дивно, був активно підтриманий також швидко зростаючим за своєю політичною вагою ринком, який до кінця 1990-х стає разом із державою інститутом влади.

Власне ринок у ситуації України позначений приходом транснаціонального капіталу і включення України в глобальний розподіл праці. Специфіка його, порівняно із ЄС та Північною Америкою, в тому, що місцевий та західний капітал реалізує переважно колоніальну стратегію. Тому ринок так само, як і попередній авторитарний режим, зацікавлений у відсутності публічного громадського обговорення політик інститутів влади (соціальної відповідальності, звітності, прозорості прийняття рішень, демократії), зате виграє від ціннісного конфлікту як джерела управління робочою силою.

За таких умов, замість того, щоби оскаржувати справедливість правил соціальних інститутів («системи»), створена ціннісна дилема і викликана нею фрустрація підштовхує громадян до пошуку розв'язків за рахунок часових та людських «резервів» приватного життя. А ті, хто таких резервів не має (не має у своєму розпорядженні безоплатної допомоги з боку партнера/ки, прабатьківського покоління, інших родичів), вимушені згоджуватися на гірші умови праці та нижчу зарплату. До цієї групи мають ризик потрапити самотні матері чи татусі, інші зайняті особи, які мають одного чи більше утриманців (їх частка за даними перепису 2001 року серед усіх домогосподарств, із зайнятими на ринку праці членами досягає 46 %). За рахунок цього і досягається вигідна роботодавцям піддатливість ринку праці. Тож великий капітал в Україні формується не лише завдяки слабо регульованим державою та громадським суспільством політикам надексплуатації на робочому місці, а й непрямою експлуатацією ресурсів приватної сфери, про що не раз згадувалося в марксистському аналізі [19, с. 132-139].

Непропорційно повільно формуються противаги цим впливам через формування рефлексивного світогляду і громадянської позиції. Держава у розвитку противаг скоріше не бере, ніж бере участь. Більш того, точкою перетину інтересів держави та ринку якраз і стали ресурси приватної

сфери, на контроль і використання яких обидва цих інститутів влади сучасного українського суспільства і претендують.

Повернемося до згаданої на початку тези, що стабільне відтворення населення – це інтерес і ринку, і держави, адже відтворення населення важливе як для економіки країни (з міркувань державної безпеки), так і бізнесу (для підтримання конкуренції на ринку праці та підтримання споживчого попиту). Нині ж через те, що репродуктивне активне населення формують покоління, самі вже народжені в часи переважної дводітності, а старші вікові групи формуються з численних генерацій довоєнної багатодітності, смертність висока (15-16 осіб на 1000 населення), а народжуваність низька (10-11 на 1000 нас.) – все це породжує загальне від'ємне сальдо відтворення населення українського суспільства².

Тож із огляду на цю зацікавленість інститутів ринку та держави у сучасному українському суспільстві через старі та нові мас-медіа, рекламу, інші інститути транслюється образ традиційної (патріархатної) сім'ї із двома дітьми, жінкою-домогосподицею та батьком-здобувачем. І, зауважимо, ця ідилічна сім'я зображується, як правило, не у процесі непростого поєднання роботи та догляду за дітьми, нерівності розподілу ресурсів приватної сфери, вирішення інших згадуваних дилем, а у ситуації заможного споживання.

Сама пропаганда цінності традиційної сім'ї здійснюється через традиційні форми гендерної соціалізації. Так тяглість цінностей та норм патріархатної сім'ї у чоловіків здійснюється переважно через орієнтаційну сім'ю і оточення шляхом трактування образу справжнього чоловіка, де той має досягати успіху поза домом, та матеріально забезпечувати дім та сім'ю³. А тиск на жінку здійснюється тими ж агентами соціалізації та продовжується в інституційному впливі (школа, держава, ринок, церква). Змінюється і саме послання: постулюється, що жінка лише тоді повноцінна, коли стає дружиною та матір'ю, коли встигає і вдома, і на роботі (вочевидь за рахунок часу для релаксації, громадянської та особистісної самореалізації), і при тому завжди задовольняє канонам актуальної краси, емоційного та естетичного споживання⁴.

Повернення у публічній та інституційній сфері традиційних цінностей патріархатної сім'ї та гендерних ролей – це чи не єдине питання, де ворогуючі між собою церкви (різні патріархати православної, греко- та римо- католики), а також політичний бомонд (як опозиційні, так і урядові

¹ Горбачов у кінці 1980-х проголосив про необхідність повернути жінці її істинне покликання, тобто повернути в сім'ю, мовляв таким чином збільшиться народжуваність, зменшиться захворюваність населення тощо. Ці тези були втілені у «Концепции Государственной программы по защите семьи, материнства и детства» (1990 р.). А виборені протягом ХХ століття права на працю та громадську активність набули негативної конотації і подавалися як надемансипація.

² <http://list25.com/25-things-you-wouldnt-believe-about-these-countries/> – завдяки такому співвідношенню кількості смертей та народжень Україна стала відомою у світі.

³ Цю формулу закладено у популярний сталій вираз: чоловік за життя має побудувати дім, посадити дерево і виростити сина.

⁴ Нині тема емоційного обслуговування, яке вимагається від жінок суспільством, почала все активніше проговорюватися (див., напр., публікацію «Емоциональное обслуживание» в ЖЖ [cat_gekata](http://cat_gekata.livejournal.com/44152.html) доступну за адресою: http://cat_gekata.livejournal.com/44152.html).

партії) виступають спільним фронтом. У такому політичному дискурсі сексистським та мізогінним атакам піддаються всі спроби самореалізації жінок. Схвалюються лише виконання ролі домогосподині, матері, люблячої дружини. Роздмухуються моральні паніки «вимирання українців», культивуються фобії нетрадиційних стилів життя (гомосексуальне, бездітне партнерство, «пізне» чи самостійне материнство). А, приміром, спроби розвинути ювенальну юстицію як один з напрямів правосуддя в сучасному суспільстві подаються як західна загроза і втручання у справи сім'ї.

Після певної активізації громадянського суспільства у 2000-х рр., початок нового десятиліття ознаменувався утвердженням Культури-2. У цей час державна політика позначена якраз прагненням інститутів влади контролювати приватну царину людського життя. Відбувається повернення до криміналізуючого управління суспільством, властивого саме тоталітарним режимам: законотворчість зосереджується навколо заборони та криміналізації негетеросексуальних орієнтацій, абортів, самостійного материнства (останньому інкримінується отримання «надмірної» державної допомоги)¹.

Повернення до посилення контролю та заборон у регулюванні шлюбно-сімейних відносин проявляє саме інструментальну солідарність і так званий примусовий фамілізм в основі такої державної ідеології. І це, у свою чергу, стає зовнішньою умовою для вироблення стратегій загалом населення та суттєвим обмеженням для тих груп, які сповідують фамілізм як культурний вибір.

Інституційний неотрадиціоналізм, на відміну від способів регулювання сім'ї традиційного суспільства, вирізняється високою формалізованою² і зовнішнім управлінням. Це зумовлено тим, що в урбанізованому суспільстві традиційний общинний, сусідський, соціальний контроль зберігає свою силу лише в селах і маленьких містечках, частка який загалом по країні продовжує зменшуватися. Окрім того, зауважимо, що регуляція традицією зазвичай зовні мало помітна, вона була глибоко інтеріоризованою, видавалася індивідам само собою зрозумілою та єдиноможливою, а тому проявляла свій дисциплінарний вплив лише

у виняткових випадках. Можливо через це нині складається враження, що у минулі століття населення було правослухнянішим та моральнішим.

Зміна способу життя з традиційного на модерний, а значить урбанізований, індустріалізований, не дозволяла спільно проживати великій сім'ї, котра неминуче розпадалася на нуклеарні (їх у 1979-2001 рр. налічувалося 83 % з-поміж усіх домогосподарств). Свій внесок у розпорошення родин внесла і планова економіка СРСР, яка передбачала направлення спеціалістів на підприємства, де були вакансії, безвідносно від їх попереднього місця проживання. Тож солідарність великої родини стає все більш символічною. Такими символами зокрема стають подарунки на свята, грошові перекази³, відвідування родинних торжеств, інші речі, які можна відчутти, виміряти, порівняти. Тому і спостерігаємо серед громад, які сповідують традиційні сімейні цінності, але мають значну розпорошеність своїх членів, особливу пристрасть до цих зовнішніх виразів родинності, субститутів почуттів⁴. Не можна не помітити, що таке «уречевлене родичання» стимулює споживання, що підхоплюється і ще більше розкручується маркетинговими стратегіями.

Так нині в Україні прийнято хвалитися сукнею нареченої, котра і є головним символом весілля, що навіть набуло своїх ритуальних і організаційних форм⁵, а також масштабністю та розмахом весілля, престижністю закладу реєстрації актів цивільного стану, храму для вінчання, кількістю запрошених родичів та гостей і загалом здійснених витрат. Більш того, відмова від таких суто ритуальних трат породжує осуд і не розуміння, таку пару скоріш за все назвуть скнарами.

Проте ринок зацікавлений у такій напрузі, яка би стимулювала і споживчий попит, і одночасно конкуренцію за робочі місця. Тож, зі свого боку, він мас-медійними образами та рекламою заохочує не просто споживання заради життя, а споживання щоразу на рівні все вищих стандартів життя. А підтримання такого статусного споживання можливе лише за умов високих доходів. Проте як за радянських часів, так і за умов глобалізованого ринку⁶, частка заробітної плати у структурі операційних витрат з реалізованої продукції виробленої в Україні занижена (близька до 6 % [21]) і не розрахована на наявність у працівників утриманців. Така низька заробітна плата (середня

¹ Закон України «Про захист суспільної моралі» (2004 р.) по суті делегує сексуальне просвітництво та криміналізує будь-які прояви сексуальної культури; Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо захисту прав дітей на безпечний інформаційний простір) (№ 8711 від 20.06.2011 р.) – де криміналізується гомосексуальність; Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони штучного переривання вагітності (абортів) (№8711 від 20.06.2011)- повністю забороняє (окрім кількох визначених законом винятків) штучне переривання вагітності і криміналізує аборт. За іншим законопроектом Про внесення змін до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (від 29.11.2011 № 9516) Кабінет міністрів пропонує суттєво обмежити право одиноких матерів на отримання державної допомоги.

² Законодавчі акти у царині права, загальнообов'язкові дисципліни, уроки, твори для опанування у шкільній освіті, урядові програми та сфери компетенції органів управління тощо.

³ Western Union Money Transfer у своїй рекламній кампанії стверджує, що можна переказати любов і своєю цільовою аудиторією визначає трудових мігрантів, чії сім'ї лишилися в Україні.

⁴ Так витрати на часто нефункціональні різдвяні подарунки в США, де поширена мобільність між штатами, стали приводом для написання книги «Скрудженоміка: чому ви не повинні купувати подарунки до свят» [20].

⁵ У багатьох, переважно західноукраїнських містах (Рівному, Луцьку, Чернівцях, Івано-Франківську, Ужгороді, Кам'янці-подільському, Тернополі, Одесі, Черкасах) проходять паради наречених, такий парад був і в столиці.

⁶ В глобальному розподілі праці Україна, судячи з того, що до неї переносять виробничі потужності, має ознаки країни третього світу.

заробітна плата по Україні близько ста євро при суттєвих розбіжностях у різних видах економічної діяльності) провокує масовий вихід дорослого населення на ринок праці.

Тому в переважній більшості українських сімей працюють обидва члени подружжя (так у працездатному віці працює більш ніж 70 % жінок і це зважаючи на те, що у цьому віці жінки продовжують навчатися, а багато-хто має маленьких дітей). Результатом такої зарплатної політики є те, що навіть бюджет із двох зарплат ледь покриває витрати сім'ї з 1-2 утриманцями. Це з одного боку коригує кількість бажаних дітей у бік зменшення, а з іншого, – стає ще одним чинником збідніння сімей із одним з батьків, які у 94 % материнські.

Іншим же наслідком стає те, що матері за щонайменшої можливості мусять виходити на ринок праці. А, як відомо, при низькій соціальній відповідальності держави і бізнесу та гендерній асиметрії сімейної відповідальності на українсь-

кому ринку праці жінка розглядається як неповноцінний працівник, тому мусить або брати на себе обітницю бездітності, або погоджуватися на гірші умови і меншу оплату праці (розрив між оплатою праці чоловіків та жінок становив 33 % у 1995 і 22 % у 2010; якщо брати опитування, а не статистичні дані, то цей розрив ще більший – 28 % у 2008 році, та коливається від 49,2 до 12,4 % для різних професійних груп)¹. Таким чином утворюється зачароване коло бідності для багатьох материнських сімей (матерів-одиначок, а також розлучених жінок з дітьми).

Таким чином, можна стверджувати, що в сучасному українському суспільстві політика та ідеологія інститутів влади (нині це у різних сферах та співвідношеннях держава, ринок, церква) має виразні риси інструментального фамілізму. Прагнення до поновлення монополії традиції патріархатної сім'ї зумовлене потребами контролю та використання приватної сфери як джерела ресурсів цими інститутами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні / [Е. М. Лібанова, С. Ю. Аксьонова, О. М. Балакірева та ін.]. – К. : АДЕФ-Україна, 2008. – 256 с.
2. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / [Е. М. Лібанова, С. Ю. Аксьонова, В. А. Головенько та ін.]. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 248 с.
3. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку / [Е. М. Лібанова, С. Ю. Аксьонова, В. Г. Бялковська та ін.]. – К. : ТОВ «Основа-Принт», 2009. – 248 с.
4. Малес Л. Гендерний аналіз демографічної ситуації: можливості і нереалізованість / Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації / Л. Малес // Гендерні дослідження. – Х. : ХГЦИ, 2009. – № 19. – С. 390-396.
5. Малес Л. Вивчаючи тексти культури: соціокультурний аналіз як пізнавальна стратегія соціології : Монографія / Л. Малес. – К. : К.І.С. – 2011. – 325 с.
6. Якісні дослідження в соціологічних практиках. Навчальний посібник, рекомендований МОН / Наук. ред. Н.Кос-тенко, Л. Скокова. – К.: Інститут соціології НАН України, 2009. – 400 с.
7. Малес Л. Соціокультурна ревізія гендерного аналізу / Л. Малес // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць ДонДУУ. – Т.Х. – Вип. 140. Серія «Соціологія». – Донецьк : ДонДУУ, 2009. – С. 170-178.
8. Малес Л. Гендерний дисплей у соціокультурному аналізі / Л. Малес // Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Харків : Вид. центр Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, 2010. – С. 512-516.
9. Малес Л. Гендерні стратегії шлюбно-сімейної поведінки в практиці та оцінці української молоді / Л. Малес // *Ucrainica VI: současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury. Sborník vědeckých článků. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica.* 2014. – P. 353-356.
10. Family and social change in Socialist and Post-Socialist societies: change and continuity in Eastern Europe and East Asia / ed. by Zsombor Rajkai. –Leiden Boston : Brill, 2014. – 423 p.
11. Ochiai Emiko The japanese family system in transition. A sociological analysis of family change in postwar Japan / Emiko Ochiai. – Tokyo : LTCB International Library Foundation, 1996. – 197 p.
12. Паперний В. Культура Два / В. Паперний. – М. : НЛЮ, 1996. – 384 с.
13. Коллонтай А. Дорогу крылатому Эросу! (Письмо к трудящейся молодежи) / А. Коллонтай // Молодая гвардия. – 1923. – № 3 – С.111-124.
14. Залкинд А. Двенадцать половых заповедей революционного пролетариата / А. Залкинд // Философия любви. В 2 т. Т. 2. – М.: Политиздат, 1990. – С. 224-255.
15. Вахтина М. Брачный вопрос в настоящем и будущем / М. Вахтина // Айвазова С. Русские женщины в лабиринте равноправия (Очерки политической теории и истории. Документальные материалы) / С. Айвазова. – М. : РИК Русанова, 1998. – С. 272-277.
16. Хоскинг Дж. Структуры доверия в последние десятилетия Советского Союза [Электронный ресурс] / Дж. Хоскинг // Неприкосновенный запас. – №4 (54). – 2007. Режим доступа до журн. : <http://magazines.russ.ru/nz/2007/54/ho5.html>
17. Hosking, Geoffrey Rulers and Victims: the Russians in the Soviet Union / G. Hosking. –Harvard: Harvard University Press, 2006. – 487 p.
18. Зубкова Е. В круге ближнем. Частная жизнь советского человека / Е. Зубкова // Родина. – № 7. – 2008. – С. 130-136.

¹ Дані щодо України за показником «Різниця в оплаті праці між чоловіками та жінками» з ресурсу UNECE, див. також [22]

19. Рубин Г. Обмен женщинами. Заметки о «политической экономии» пола / Г. Рубин // Хрестоматия феминистских текстов. Переводы / Под ред. Е. Заславской, А. Темкиной. СПб. : Изд-во Дмитрий Буланин, 2000. – С. 89-139.
20. Waldfogel J. Scroogenomics: Why You Shouldn't Buy Presents for the Holidays / J. Waldfogel. – Princeton Univ.Press, 2009 – 192 p.
21. Глухов Ю. Зарплати українців: все гірше і гірше [Електронний ресурс] / Ю. Глухов // Економічна правда. 06 липня 2011. Режим доступу до журн. : http://www.epravda.com.ua/columns/2011/07/6/290916/view_print
22. Симончук О. Професійна структура сучасної України / О. Симончук // Соціологія теорія, методи, маркетинг. – 2009. – №3. – С. 62-99.

Л. В. Малес,

*Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина,*

ЭКСПЛУАТАЦИЯ ЧАСТНОЙ СФЕРЫ СЕМЬИ В СОВЕТСКОЕ ВРЕМЯ И ВО ВРЕМЕНА НЕЗАВИСИМОСТИ

Семья сегодня оказывается прежде всего удобной формой воспроизводства людей как основного ресурса существования общества, и управление обществом через институты (в отличие от самоуправления) в подавляющем большинстве случаев транслирует фамилистские ценности. В статье показано, что такими институтами для Украины в советском обществе было государство; в постсоветском – рынок, меньше государство. В их функционировании ценность семьи как источника воспроизводства ресурсов не всегда явно акцентируется, но временами может звучать мощнее, становясь частью идеологии и манипулятивных технологий в условиях тоталитаризма, или ситуациях угрожающих стабильному воспроизведению процессов обществе, усиленной потребности в человеческом ресурсе (например, война, освоение страны) и др. В этих условиях выявлена и проанализирована ситуация эксплуатации институтами власти приватной сферы, в частности, ресурсов семьи.

Ключевые слова: *фамилизм; приватность; репродуктивная ответственность; неотрадиционализм; гендерная асимметрия; патриархат.*

L. V. Males,

Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine

EXPLOITATION OF THE PRIVATE SPHERE OF THE FAMILY IN THE SOVIET PERIOD AND THE TIME OF INDEPENDENCE

Politics and ideologies promoted by institutions of power (nowadays, operating in different spheres and on different scales, they are the state, the market, and the Church) exhibit clear features of instrumental familism. The desire for the renovation of a monopoly of the tradition of the patriarchal family is caused by needs of control and use of the family as a source of resources by these institutions.

Intimacy in Ukrainian society in Soviet and post-Soviet periods was not, with few exceptions, a private matter for citizens. The Culture-2 usually use the resources of the private sphere to the maximum in order to address issues of state building. The tension of this accumulated socio-cultural lag that increased due to urbanisation and globalisation pressures was partially solved in the discussions of Culture-1, which caused value-regulatory changes.

The market, in an indirect way, encourages modern images of the family, such as 'breadwinner husband and housewife wife', which means that on one hand, a woman, a person with small children, has worse chances in the labour market, and on the other hand, marketing strategies are aimed at maximising consumption, with women and children being assigned the roles of main consumers, supporting in such a way the reputation of the man. Thus, while some of the sectors of the public sphere (the state and the Church) became the agents of neotraditionalisation, the market, though also being regressive and patriarchal in its intentions, has brought new, modern standards of life into post-Soviet society.

Key words: *familism; privacy; reproductive responsibility; neo-traditionalism; gender asymmetry; patriarchy.*

Рецензенти: *Гавеля В. Л., д. філос. н., професор;
Коробов В. К., к. соц. н., доцент.*